

УДК 340.342

В. В. Дудченко

ТЕНДЕНЦІЇ АНТИФОРМАЛІЗМУ ТА ЦІННОСТЕЙ У СУЧАСНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Актуальність цієї статті обумовлена необхідністю опрацювання глобального порівняльно-правового підходу до правових систем та проблемою співробітництва між компаративістами Заходу і Сходу. У межах такого підходу на першочергову увагу заслуговує виявлення сучасної домінуючої тенденції у світовій юриспруденції. За умов євроуніверсалізації українського права виявлення такої тенденції неабияк важливе.

Сучасні європейські правознавці відзначають, що елементом стилю західної правової сім'ї є тенденція «антиформалізму у праві». У зв'язку з цим виникає питання, чи не є ця тенденція стрижнем сучасного інтегративного праворозуміння, коли у праві поєднані ідеї (метафізика), факти (позитивізм) і оцінки (аксіологія)? На нашу думку, інтегративне праворозуміння якраз і є сучасною домінуючою тенденцією у світовій юриспруденції. У статті обґрунтовується думка, що, без сумніву, утворює новий напрям у розвитку правової теорії в Україні.

Щонайперше, варто наголосити на ролі методології інтегративного праворозуміння. Ця методологія є метафізичною або трансфундаментальною. Позитивна ж методологія на підставі вузькості своїх вихідних посилок не здатна бути адекватною сучасному інтегративному праворозумінню.

Знання про право різне залежно від методів і методології його пізнання. Так для позитивного юриста (коли у пізнанні права застосовують позитивну методологію) право є правилами поведінки, встановленими державою. Для західного юриста-онтолога, феноменолога, герменевтика чи екзистанційного юриста (коли у пізнанні права застосовують метафізичну або трансцендентальну методологію) право має понад юридичне значення і самотутність. Таку природу права виразно виражають джерела або форми права недержавного походження.

У сучасній епістемології переважає цілісний спосіб розкладу усіх речей (філософська антропологія, нова онтологія, феноменологія, екзистенціалізм, герменевтика). На думку К. Хюбнера, «під структурністю розуміють зв'язок, побудову і внутрішнє розчленування цілого. Ціле, про яке тут йдеться, має стосунок до всієї реальності, буття взагалі, є всезагальним способом розгляду реальності і буття» [1, с. 117]. І далі: «Онтологія є межами, у яких усе дане чуттєво сприймається, духовно тлумачиться, опрацьовується, розчленовується, формується; вона являє собою ніби координуючу систему, у якій все впорядковується. У цьому сенсі критичне співставлення етики і науки редукується до співставлення онтологій, які є їх підставами» [1, с. 119–120].

Аналогічно міркує і Р. Скратон. Він відзначає, що «наука — це цариця емпіричного дослідження... Будь-яка наука породжує численні питання, які перебувають поза її власними методами дослідження і які вона, таким чином, неспроможна розв'язати... Такі питання названі метафізичними — вони формують виразну і невід'ємну частку предмета дослідження філософії» [2, с. 10–11]. Свобода, етика, право ї є тими проблемами, які неможливо вирішити, якщо залишитися на ґрунті емпіричної або позитивної науки.

Інший сучасний філософ Е. Корет відзначає, що метафізика розкриває духовну сутність людини. Метафізика не підміняє окремі науки, але останні мають задаватися питанням про свої передумови на основі можливості метафізики, щоб визначити свої межі і своє місце у всеохоплюючій цілісності буття.

Філософське мислення сучасності бажає воно бути екзистенційним аналітичним чи постмодерним мисленням, неминуче містить (бажає того чи ні) метафізичні передумови [3, с. 18–20].

Усі наведені міркування ґрунтуються на фундаментальному поділі європейських наук на «науки про природу» і «науки про дух». Основоположним принципом «наук про природу» є каузальність, тоді як основоположним принципом «наук про дух» є цілепокладання. Каузальність є підставою для опису і пояснення, а цілепокладання — для осмислення і оцінки.

Під кутом зору матеріалістичної онтології право є позитивною реальністю. Дана онтологія обмежує сферу реального лише матеріальним. Нематеріалістична ж онтологія опрацювала широке поняття реальності, визнавши цілковиту реальність ідей чи то духу і прагнучи з цієї позиції визначити автономне буття духу, закономірності його виникнення, розвитку і функціонування.

Для нас очевидно, що наведені міркування сучасних західних філософів спрямовані як проти формалізму у праві, так і проти формалізму у методології.

На тенденції «антиформалізму у праві» як елементу і стилю західного права гостро наголосили світові постаті у компаративістиці, німецькі юристи К. Цвайгерт і Х. Кьотц. Вони відзначають, що позитивістська

школа готувала справних фахівців з юридичної техніки, однак духовно злиднених. У юристів-позитивістів не розвивається критичний підхід до права [4, с. 38–39].

Очевидно, що аналіз тенденції «антиформалізму у праві» неможливий без звернення до юридичного позитивізму і його критики.

Згідно з головним постулатом позитивізму, чинність права визначається виключно юридичними нормами, а не етичними принципами та якимись іншими системами цінностей. У позитивізмі справедливість ототожнюється з волею держави: те, що приписує закон, те і справедливе. Право є абсолютно раціональною і точною наукою, яка здатна вирішувати усі проблеми простим застосуванням логіки. Оцінки не є завданням науки права. Позитивне право безоціночне. Усі проблеми права треба шукати у самому позитивному праві і з нього самого їх вирішувати.

Однак чи можна юридичні судження ототожнювати з формальною логікою? На думку сучасного французького правознавця Ж.-Л. Берже-ля, будь-яка юридична система ґрунтується на фундаментальних принципах, які відіграють домінуючу роль всередині юридичної системи і визначають її ідейний стрижень, її мету. Так і фундаментальні принципи є філософськими. «...Ми знаємо, що юридичні судження передусім залежать від вибору пропозицій на філософському рівні (як фундаментальних посилок) і лише потім — від вибору технічних пропозицій, які забезпечують застосування перших. Зіставлення філософських і технічних пропозицій з фактами приводить до конкретного рішення» [5, с. 482].

Ототожнення юридичного судження з формальною логікою надає першому точності і достовірності того, чого йому часто не вистачає, і може сприйматися як благо. Однак спроба звести право виключно до формальної логіки зіткнеться з проблемою граничної мети (спрямованості) кожної юридичної системи. Юридичне судження має таку спрямованість. Право не прагне лише констатувати чи пояснити факти. Його смисл — дія, пов'язана з оціночним судженням і з реалізацією деякої мети. Формальна ж логіка покладає на право печатку догматизму і строгості, несумісною з складним характером реальної діяльності і гнучкістю життя. Динаміка фактів не співпадає з ритмом і напрямом дедуктивних висновків у дусі формальної логіки. Більше того, за будь-якої техніки суджень, що використовується у праві, праву завжди не байдужа реакція свідомості людей на несправедливість висновків, до яких приводять такі судження. Ні що не заважає подати юридичне судження у формі силогізму, але така форма гідним чином не гарантує цінності висновку.

Тож юридичну методологію можна охарактеризувати як процедуру з виключно складною структурою, у якій операції *a posteriori* передбачають механізми управління *a priori*, у якій змішані аналіз та синтез.

Французький правник відзначає, що «сучасні концепції права... негативно ставляться до аналітичності і дедуктивної концепції права і харак-

терні відродженням тенденцій, близьких до теорії природного права» [5, с. 455—456]. І далі: «...Дух права є вищим за букву, тому для випадків порушення духу передбачені різні санкції... має діяти принцип обов'язкової поваги до доконечної мети юридичної системи» [5, с. 441—447]. Право не можна зводити до формальної сукупності прав, які є не більш, ніж його вираженням у дану мить і у даному суспільстві. Ці правила ще не усе право.

Інший французький юрист Р. Леже сьогодні відзначає, що у правовій державі право не тільки технічно досконале, але і має філософський і політичний сенс, який робить його гарантом справедливості і свободи. За межами позитивного права існує і інше, не писане право, яке народжується самою природою людини, як це було проголошено Софоклом чи Арістотелем. Закони змінюються, але що не змінно у праві? Незмінне — його ідея, або дух. Тому необхідно пізнавати ідею або дух, які характеризують систему права [6, с. 3—4, 104—106].

Таким чином, ми доходимо висновку, що чинність права у позитивізмі визначається виключно юридичними нормами і не потребує додаткової легітимації через посилання на метаюридичні цінності етичного, релігійного чи іншого характеру.

Однак позитивне право не в змозі бути критерієм оцінки себе самого. Потрібні інші, вищі і непозитивні критерії. Залучення цих критеріїв до процесу пізнання права робить сучасне розуміння права інтегративним.

Юрист мусить володіти не тільки суто технічним знанням свого предмета, але й повністю усвідомлювати соціальне завдання і мету права і те, як найкраще досягнути їх реалізації. Треба зважати на роль оціночних рішень у змісті і розвитку права, а не лише на логіку і семантику. Вибір тієї чи іншої цінності є однією з найважливіших складових частин процесу прийняття рішень чи то правової аргументації.

Цінності є об'єктами світоглядного переконання і визнання, а не позитивної науки. Істинність цінностей логічно не доводиться. Їх не можливо вивести з фактів. Вони завжди відображаються у фактах, не впливаючи з них. Тож природа цінностей метаюридична. Проблема цінностей — герменевтична і аксіологічна, а не формально-логічна і семантична.

Аналогічно міркують і англомовні правознавці. Виразним тому підтвердженням є сучасна реалістична теорія права в США, згідно з головним постулатом цієї теорії, за «нормами на папері» існують «реальні норми» у житті.

Американський «правовий реалізм» є різновидом англомовної соціологічної юриспруденції на чолі з Роско Паундом. Правові погляди Паунда стали програмними для усіх американських правових реалістів, особливо його думка про те, що сучасна правова теорія має бути теорією цінностей і оцінок [7, с. 677—678].

Так, Холл Джером у своїй праці «Інтегративна юриспруденція» відзначає, що у праві мають бути поєднані ідеї, факти і оцінки. На

особливу увагу заслуговує опрацювання онтології права, на засаді якої можливий вищезазначений синтез [7, с. 738–743].

Гарольд Берман зазначає, що сучасна теорія права має звести в одно усі три традиційні школи юриспруденції — політичну школу (позитивізм), етичну або філософську школу (теорія природного права) і історичну (історична юриспруденція) — і створити інтегровану єдину юриспруденцію. Західна традиція права завжди, навіть в епоху розвитку національних держав, ґрунтувалася на вірі в існування закону, який є вищим навіть за законом політичної влади. Цей закон називали колись божественним правом, потім природним правом, а тепер правами людини.

У результаті право не лише факт, але також і ідея, поняття і, крім того, певний ціннісний критерій. На відміну від суто матеріалістичних явищ воно складається з ідей і цінностей [8, с. 16–17, 58, 532].

Інший правовий реаліст Френк Джером наголошує на такому: «Я не уявляю, як могла б сьогодні порядна людина не визнавати як засади сучасної цивілізації фундаментальні принципи природного права, що стосується людської поведінки, встановлені Фоמוю Аквінським... Природне право є стандартом справедливості і моралі для критичної оцінки встановлених у суспільстві норм... Норми, встановлені як законодавчими органами, так і суддями, є втілення цінностей» [7, с. 886–887].

Цікавим є міркування правника і судді Бенджаміна Натана: «Згідно з давнім переказом, Бог одного разу здійснив молитву, щоб правосуддя здійснювалося під впливом його милосердя. Цінність і оцінка — ось найважливіше у діяльності суддів у цивілізованому суспільстві» [7, с. 672].

Варто відзначити, що правові реалісти, як і їх континентальні європейські колеги, обґрунтовують метаюридичну природу цінностей. Заради об'єктивності і неупорядженості наука вільна від оцінок і цінностей. Оцінки не є завданням науки. Наука безоціночна. Проблема цінностей — аксіологічна, герменевтична і телеологічна. Цінності — корелят світоглядного осмислення і визнання.

Б. Натан з'ясовує природу судового процесу. Серед принципів діяльності суддів першочергове місце він відводить філософському підходу. Цей підхід є аргументацією, яка ґрунтується на етичних нормах і чутті соціальної справедливості. Подібним чином міркує і інший суддя, юрист і філософ Холмс Олівер Венделл. Він відзначає, що «законодавство у нашій країні, як і будь-якій іншій, категорія емпірична. Я розумію право як категорію, виконання і дотримання якої мусить забезпечуватися судами і не можу зрозуміти, як можна думати, що право — знаряддя, створене Сполученими штатами для реалізації своєї волі і від якого вони в змозі відмовитися, якщо воно виявиться для цього непридатним... Мені таке припущення здається схожим на ситуацію, коли хтось розмахує кулаками, погрожуючи небу, яке дарує енергію й на те, щоб у когось вирости кулаки [7, с. 663–664]. Така метафізика права Венделла.

Усі правові реалісти одностайні в думці, що ідея справедливості є необхідним конститутивним елементом поняття права. Вони визнають антиномічний характер правової сфери і обстоюють телеологічний метод розв'язання антиномій у праві.

Аналіз сучасної інтегративної англомовної юриспруденції вважаємо за потрібне завершити думками про право Фрідріха Хайека. Цей американський юрист і філософ права критикує позитивних юристів, які вважають, що закон містить не абстрактні загальні правила, а конкретні, спеціальні норми, які спрямовують індивіда на виконання конкретних завдань. На його думку, принципи і переконання, які спрямовують розвиток права, неминуче черпаються з інших сфер. Існує істина, що має фундаментальне значення, а саме: вирішальними факторами, які визначають вплив соціальної еволюції, завжди будуть вкрай абстрактні уявлення про правильне і належне, а не конкретні цілі чи бажання. Влада абстрактних ідей ґрунтується, головним чином, на тому, що більшість людей сприймають їх не як теорії, а як самоочевидні істини, які виступають у ролі передумов. Юрист, що практикує, краще виконає своє завдання, якщо належним чином застосовує загальні принципи права, які він вивчив та мусить послідовно застосовувати [9, с. 85–90, 179–198].

Тепер важливо звернутися до права східних народів. Елементом стилю цього права завжди був і є нині синкретизм права і релігії або релігізованої моралі. Це виразно засвідчує про традиційне для Сходу інтегративне розуміння права.

Коли аналізувати право з точки зору іудаїзму, ісламу чи індуїзму, виявляється, що не можна розглядати систему правових норм незалежно від інших нормативних цінностей, таких як норми релігійності і моральності. І у тих, і у інших одна фундаментальна норма і одна єдина вища цінність, Божественні веління у тому вигляді, в якому вони сформульовані у Торі, Корані чи Шастрах. Право в іудаїзмі, ісламі чи індуїзмі не автономне і не самодостатнє. Воно як частка єдиної соціальної цілісності, мусить віддзеркалювати духовні, морально-релігійні цінності єврейського, мусульманського і індуїстського суспільств. Розмірковуючи так, ми виходимо за межі суто юридичної науки і вступаємо у сферу віри.

Синкретизм права і релігії обумовлює теократичний характер суспільства і держави у країнах Близького Сходу, брахмацентристський характер в Індії і країнах Південно-Східної Азії, даоцентристський характер в Китаї, Японії і інших країнах Далекого Сходу.

Принципи теократизму, брахмацентризму і даоцентризму є головним обмеженням влади. Держава має значення лише як служіння встановленої релігії чи моралі. Уряд, який володіє авторитетом, що ґрунтується не на санкції Аллаха, Брахми чи Дао і який не підкорюється їх принципам, є недійсним для Божественної системи права і суспільства. Він розцінюється як тиранічний, такий, що не має права вимагати слухняності і заслугує лише того, щоб бути поваленим.

Одним з прикладів синкретизму права і релігії є юриспруденція держави Ізраїль.

У Декларації незалежності Ізраїлю від 14 травня 1948 року відзначається: «Держава Ізраїль базується на засадах справедливості і миру, відповідно до ідеалів єврейських пророків». Як відомо, пророк несе слово Бога людям.

В Ізраїлі немає конституції. Згідно з Торою, закон, за яким живе єврейський народ, — від самого Бога. Бог — істинний і єдиний Цар і Законодавець, тож заперечується необхідність іншої конституції, окрім Тори. Тору наскрізь пронизує ідея справедливого суду. Ця ідея стала частиною віри. Результатом правосуддя є спокій, безпека і мир. Згідно з п'ятою книгою Мойсея, «суд — це справа Божа... На трьох засадах світ тримається — на правосудді, на істині, на мирі».

Через біблійське, єврейське поняття «том лев» справедливе судочинство пов'язано з мораллю. «Том лев» — це чистосердечність. Слово «том» означає чистоту, безхитрісність. Термін «том лев» є синонімом терміна «йошер лев» («прямота серця» — відвертість, прямодушність, чесність).

Зазначені терміни закріплені у законах Ізраїлю про договори.

Найголовнішим серед принципів єврейського права є такі: «Не за буквою, а за духом закону», «Чини справедливо і добре заради миру між людьми», «Непідкарний людям, але підкарний небесам», «Виконав свій обов'язок перед Небесами», «Він не заслуговує довіри».

Тора — це основне законодавство, усі інші закони, постанови, укази — це другорядне законодавство. Бо Тора, як головна інстанція, делегує право законодавства тим, хто виносить постанови і видає укази. Другорядному законодавству не можна виходити за межі основного. Якщо воно виходить і перебільшує повноваження, то воно повністю анулюється.

Яке джерело повноважень самої Тори? Сучасний ізраїльський юрист член Верховного Суду Ізраїлю Елон Менахен у своїй фундаментальній праці «Єврейське право» зазначає таке: «Джерело повноважень Тори — у тому, хто її дав нам. Тора виражає волю Творця всесвіту...Веління Божі — це єдина вища цінність у Торі, яка була дана Мойсеєм на горі Сінай» [10, с. 222–228].

Що стосується мусульманського права, то у ньому загальні коранічні принципи такі: «в основі речей — дозвіл», «необтяження людини зверх її можливостей», «принцип спільної згоди сторін у договорі», принципи «виконання взятих зобов'язань», «забезпечення інтересів і прав людини», «для влади необхідності радитися». Коран, як слово Боже, для мусульман є головним законом. У ньому основи ісламського права і усієї ісламської цивілізації. На зміст Корану значно вплинули іудаїзм і християнство. Коран, як і Тору, наскрізь пронизують ідеї справедливості, правосуддя, неупередженості істини, добра, миру. Ці ідеї є частиною віри. Вестернізація мусульманського права не вплинула на фундамента-

лізуючу роль ісламу у суспільстві. Сучасний ісламський юрист Абу Філіпс прагне до того, щоб іслам був найвищим керівництвом у повсякденному житті мусульман в усіх частинах світу, незалежно від конкретних соціальних, політичних і економічних умов... Відновлення справжнього Халіфату забезпечить необхідну основу для виконання Закону Аллаха на всій планеті, якщо на те буде Його воля» [11, с. 200–204).

Що стосується далекосхідного права, передусім, права Китаю і Японії, то його основу складає доктрина конфуціанства. Дао — шлях у конфуціанстві — це небесний, космічний закон, порядок, який владарює над усім сущим. Небо, дух, доля — це Дао — шлях. Завдання людини пізнати Дао — шлях, як канон, стандарт всього сущого і поводитися згідно з пізнанням.

Людський вияв Дао відзеркалюється у понятті де — добродійність, гуманність. Зовнішнім аналогом добродійності є правила лі. Тож, у співвідношенні Дао (мораль) — де (добродійність) — лі (правила поведінки) виразно відображається синкретизм права і моралі. Закони (фа) мали узгоджуватися з вимогами Дао.

Одни з головних наслідків зазначеного синкретизму є здебільшого інша техніка права, ніж за участю державного судді. І нині має місце позасудове вирішення суперечки (партнерство, дружні переговори, узгоджувальні процедури).

Мирові угоди своєю підставою мають добру згоду і переконання, а не владу і примус.

Позасудове вирішення суперечки є елементом самоврядування у китайській і японській общині. Як посередники стають старійшини роду, сільський староста, інші шановані у цій місцевості люди, керівники гільдій у містах, голови квартальних рад. Сторонами у цих випадках відчинений шлях до державного суду. Проте сторони зазвичай віддають перевагу спершу вирішенню суперечки через місцеві узгоджувальні процедури, оскільки в іншому випадку їх чекає неминучий суспільний осуд.

Тією обставиною, що держава має значення лише як служниця встановленої релігії та моралі, зумовлюється субсидіарний характер позитивного права. Так головним джерелом права і держави Ізраїль є Тора і Талмуд; у мусульманських країнах — норми шаріату (Коран, сунна Пророка, іджема, кіяс); у праві індуської общини — шастри індуїзму (Дхарма, артха, кама); у китайському і японському праві — філософські класичні книги китайської освіченості. Відповідно до принципів іудаїзму, шаріату, Брахма чи Дао формувалося звичаєве право. Дотримання звичаєвих рит в Китаї чи звичаєвих гірі в Японії замінили у цих країнах законослухняність.

Сказане з усією очевидністю підтверджує субсидіарний, доповнюючий до іудаїзму, шаріату, Брахми чи Дао та звичаєвих норм характер позитивного права і його другорядну роль у країнах Близького і Далекого Сходу, в Індії і інших країнах Південно-Східної Азії. У східноазійських вченнях принципи іудаїзму, шаріату як справедливого божественного

закону, чи принципа Брахми і Дао як справедливого природного закону, є всеохоплюючими, вічними, незмінними і досконалими, тоді як законодавчі приписи зумовлені часовою необхідністю, вони виправдані конкретними обставинами і змінюються разом з ними. Ось чому навіть коли має місце закон, емпіричний по суті, суддя не мусить застосовувати його буквально, ригористично. Йому надані повноваження власного, всебічного розсуду, щоб усіма можливими засобами узгодити справедливість.

Тож у релігіях іудаїзму, ісламу чи концепціях Брахми і Дао держава і позитивне право знаходять своє обґрунтування і виправдання (або засудження). Це є їх легітимація.

У підсумках, правова система у східних народів не може існувати, спираючись лише на закони. По самій своїй суті вона потребує «душі». І вона її знаходить в морально-духовних цінностях, таких як справедливість, істина, чесність, совість, добродійність, сором, згода.

На завершення важливо наголосити на проблемі співпраці між компаративістами Заходу і Сходу. Ось міркування з цього приводу провідних європейських юристів. Р. Леже відзначає, що «ми змушені враховувати уроки, які дали нам великі східні цивілізації: сьогодні нам необхідно обмежувати технічне значення права і прикладати максимум зусиль до врегулювання соціальних відносин іншими способами» [6, с. 4]. За Г. Берманом: «Сьогодні світ підозріло ставиться до західної законності, ще підозріліше, ніж раніше. Людина Сходу і людина Півдня пропонують інші альтернативи. Треба вивчати системи і традиції права які не належать Заходу, вивчати те, яким чином зустрічаються західне і незахідне право і як виробляється спільна правова мова людства» [8, с. 48].

Підіб'ємо підсумок. Сучасною домінуючою тенденцією у світовій юриспруденції є інтегративне праворозуміння, коли у праві поєднані ідеї (метафізика), факти (позитивизм) і оцінки (аксіологія). Онтологією цього синтезу є теорія ейдосів. У межах цієї теорії плідним є опрацювання синкретизму права і етики або релігії, легітимації держави і права, субсидіарного характеру позитивного права. Дослідження цих проблем, без сумніву, утворює фундаментальну перспективу подальшого опрацювання проблеми.

Л і т е р а т у р а

1. Хюбнер К. Критика научного разума / К. Хюбнер. — М.: Прогрес, 1994. — 568 с.
2. Скратон Р. Коротка історія новітньої філософії: від Дакар та до Вітгенштайна / Роджер Скратон. — К.: Основи, 1998. — 331 с.
3. Корет Эмерих. Основы метафизики / Корет Эмерих. — К.: Тандем, 1998. — 248 с.
4. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение. В 2 т. Т. 1. Основы / К. Цвайгерт, Х. Кьотц. — М.: Междунар. отношения. 2000. — 480 с.
5. Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бержель. — М.: Nota bene, 2000. — 575 с.

6. Леже Раймон. Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход : пер. с. фр. / *Леже Раймон*. — М. : Волтера Клувар, 2009. — 584 с.
7. Антология мировой правовой мысли. В 5 т. Т. 3. Европа, Америка : XVII—XX вв. — М. : Мысль, 1999. — 829 с.
8. Берман Г. Дж. Западная традиция права / *Г. Дж. Берман*. — М. : Изд-во МГУ, 1998. — 624 с.
9. Хайэк Фр. Право, законодательство, свобода / *Фр. Хайэк*. — М. : ИРИСЭМ, 2006. — 644 с.
10. Менахем Элон. Еврейское право / *Менахем Элон*. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. — 611 с.
11. Абу Амина Биляль Филипс. Эволюция Фикха (Исламский закон и Мазхабы) / *Абу Амина Биляль Филипс*. — К. : Аксар Фундейшн, 2001. — 224 с.

А н о т а ц і я

Дудченко В. В. Тенденції антиформалізму та цінностей у сучасній юриспруденції. — Стаття.

Обґрунтовано, що сучасною, домінуючою тенденцією у світовій юриспруденції є інтегративне праворозуміння, коли у праві поєднані ідеї (метафізика), факти (позитивізм) і оцінки (аксіологія). Розкрито онтологію права як теорію ейдосів. Проаналізовано синкретизм права, етики та релігії, легітимацію держави і права, субсидіарний характер позитивного права.

Ключові слова: антиформалізм у праві, цінності, інтегративне праворозуміння, ідеї, факти, оцінки, легітимація, субсидіарний характер позитивного права, синкретизм права, етики і релігії.

А н н о т а ц и я

Дудченко В. В. Тенденции антиформализма и ценностей в современной юриспруденции. — Статья.

Обосновано, что современной доминирующей тенденцией в мировой юриспруденции является интегративное правопонимание, когда в праве объединены идеи (метафизики), факты (позитивизм) и ценности (аксиология). Раскрыта онтология права как теория эйдосов. Проанализирован синкретизм права, этики и религии, легитимация государства и права, субсидиарный характер позитивного права.

Ключевые слова: антиформализм в праве, ценности, интегративное правопонимание, идеи, факты, оценки, легитимация, субсидиарный характер позитивного права, синкретизм права, этики и религии.

S u m m a r y

Dudchenko V. V. The Antiformalism and Values Tendencies in Modern Jurisprudence. — Article.

In article author proves that the dominant trend in the modern jurisprudence is an integrative legal thinking, when law combines the ideas (metaphysics), facts (positivism) and values (axiology). Ontology of law as a Eidos theory is proved. Syncretism of law, ethics and religion, legitimation of law, subsidiary character of positive law are shown.

Keywords: antiformalism in law, valuables, integrative legal thinking, ideas, facts, evaluation, legitimation, subsidiary character of positive law, syncretism of law, ethics and religion.